

רמב"ם

הקדמה למשנה

זמן קיץ

פירוש המשנה, הקדמה לפרק חלק בסנהדרין - חלק שני

א. חמשת יסודות האמונה בבורא

1'וממה שראוי שאזכיר כאן² וזהו המקום היותר ראוי להזכירם בו, שעיקרי תורתנו הטהורה ויסודותיה: שלוש עשרה יסודות.

היסוד הראשון - מציאות הבורא ישתבח. והוא, שיש שם מצוי בשלמות אופני המציאות, והוא עילת מציאות כל הנמצאים, ובו קיום מציאותם, וממנו נמשך להם הקיום³. ואילו נתאר סילוק מציאותו - כי אז בטלה מציאות כל נמצא ולא ישארו קיימים במציאות. ואילו נתאר סילוק כל הנמצאים זולתו, כי אז לא תבטל מציאותו יתעלה, ולא תחסר, כי הוא יתעלה בלתי זקוק במציאותו לזולתו, וכל מה שזולתו מן השכלים כלומר המלאכים וגרמי הגלגלים ומה שלמטה מהן הכל זקוק במציאותו אליו. וזה יסוד הראשון הוא אשר מורה עליו דבור: "אֲנֹכִי ה'" וכו' (שמות כ,ב).

והיסוד השני - אחדותו יתעלה. והוא, שזה עילת הכל - אחד. לא כאחדות המין ולא כאחדות הסוג, ולא כדבר האחד המורכב שהוא מתחלק לאחדים רבים, ולא אחד כגוף הפשוט שהוא אחד במספר אבל מקבל החלוקה והפיצול עד בלי סוף, אלא הוא יתעלה אחד, אחדות שאין אחדות כמוה בשום פנים, וזה היסוד השני מורה עליו מה שנאמר (דברים ו,ד): "שִׁמְעַי שְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד."

והיסוד השלישי - שלילת הגשמות ממנו. והוא, שזה האחד אינו גוף ולא כוח בגוף, ולא יארעוהו מאורעות הגופים, כגון התנועה והמנוחה, לא בעצם ולא במקרה. ולפיכך שללו ממנו עליהם השלום החיבור והפירוד, ואמרו (חגיגה טו,א): "לא ישיבה ולא עמידה לא עורף ולא עפוי" כלומר לא פירוד והוא עורף, ולא חיבור כי עפוי מן "וְעָפּוּ בְּכַתְף פְּלִשְׁתִּים" (ישעיהו יא,יד) כלומר ידחפום בכתף להתחברם בהם, ואמר הנביא: "וְאֵל מִי תִדְמִינָן אֵל וְכו'" (שם מ,יח), "וְאֵל מִי תִדְמִינִי וְאֲשֶׁנָּה וְכו'" (שם כה).

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 1 התרגום שלפנינו הינו של הגר"י קאפח, מתוך פירוש הרמב"ם למשנה, הוצאת מוסד הרב קוק.
- 2 לאחר שבחלק הראשון הסביר הרמב"ם מהו העולם הבא, ומה היחס בינו לבין ימות המשיח ותחיית המתים, הוא חוזר לבאר את החלק השני של המשנה: מדוע כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא? מדוע הכופר בתחיית המתים או האפיקורוס אין להם חלק, הרי יכול להיות שקיימו כל התורה כולה והם טובים וצדיקים?
- 3 בעיקר זה אין נוגעים בשאלה מתי הוא התחיל לקיים את הנמצאים או איך הוא מקיימם - זו השאלה על חידוש העולם. בעיקר זה היסוד הוא שהקב"ה הוא מקור הקיום של כל הנמצאים, ראש הפירמידה. לכן גם אריסטו שהאמין בקדמות העולם, מקבל יסוד זה. העניין שהיה זמן שבו חידש האל את העולם ברצונו, יבואר בעיקר הרביעי.

מסלול 1: יום ב, א אייר	מסלול 3: יום ד, ל ניסן
מסלול 2: יום ג, א אייר	מסלול 4: יום ה, כט ניסן

ואלו היה גוף כי אז היה דומה לגופות.

וכל מה שבא בספרים מתארו בתארי הגופות כגון ההליכה והעמידה והישיבה והדבור וכיוצא בזה הם - כולם דרך השאלה, וכמו שאמרו: "דברה תורה כלשון בני אדם".⁴ וכבר דברו בני אדם בעניין זה הרבה. וזה היסוד השלישי, הוא אשר מורה עליו מה שנאמר (דברים ד, טו): "כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה" כלומר לא השגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא כמו שאמרנו לא גוף ולא כוח בגוף.

והיסוד הרביעי - הקדמות.⁵ והוא, שזה האחד המתואר הוא הקדמון בהחלט, וכל נמצא זולתו הוא בלתי קדמון ביחס אליו, והראיות לזה בספרים הרבה. וזה היסוד הרביעי הוא שמורה עליו מה שנאמר (דברים לג, כז): "מִעֲנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם".

ודע⁶ כי היסוד הגדול⁷ של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש, יצרו ה'

הערות - ילמד עננים דרכו

4 במישור ההלכתי כוונת התנא לומר שהתורה התאימה את לשונה לאופן שבו בני אדם מדברים, ולכן אין לדרוש חסרות ויתרות. באופן דומה מפרש הרמב"ם: התורה התאימה את לשונה גם לתפיסה שבני אדם תופסים את המציאות, ובהתאם לכך דברה, ולכן אין להבין את הדברים כפשוטם. (שורץ בהערה 2 העיר שהמשמעות שנתן הרמב"ם הפוכה למשמעות שבתלמוד, ולענ"ד המשמעויות שוות, כנ"ל.) עיין חובת הלבבות שער הייחוד, י; כוזרי, ה, כז.

5 הרמב"ם ניסח את העיקר הזה מצד האלוה - הוא קדמון לכל הנמצאים. זאת מפני שמצד השגת המושכלות העיקר הוא הבירור של תארי ה'. אולם מצד המאבק בפילוסופיה (שעל ידי האמונה בקדמות העולם ביטלה את הנסים, את ההשגחה ואת המצוות) ומצד חיוב המצוות - חובה להדגיש בעיקר זה את זווית הראייה כלפי העולם: העולם מחודש; וזה מה שהוסיף הרמב"ם לקמן בערוב ימיו.

6 פסקה זו הוסיף הרמב"ם בפירושו המשנה בסוף חייו, לאחר כתיבת מורה נבוכים (הערת מו"ר הגר"י שילת). במורה (א, עא והלאה) דחה הרמב"ם את שיטת המדברים, שהוכיחו תחילה שהעולם מחודש ומתוך כך הוכיחו את מציאות האלוה. הרמב"ם הוכיח שאין הוכחה מופתית שהעולם מחודש כמו שאין הוכחה שהעולם קדמון (ב, יג-כד). הסיבה שאנו מאמינים שהוא מחודש היא נבואת משה רבנו (ב, כד-כה). לכן את ההוכחה המופתית למציאות ה' הוא מוכיח (ב, א) גם על הצד שהעולם מחודש וגם על הצד שהעולם קדמון, כדי לנתק בין שתי השאלות. לכן העיר הרמב"ם שגם כשהוא מוכיח את מציאות ה' על צד הקדמות אין זה אומר שהוא מבסס את האמונה על כיוון זה.

7 במורה נבוכים ב, יג כותב הרמב"ם שמי שהחל בפרסום דעה זו היה אברהם: "והיא (האמונה שהעולם מחודש יש מאין) ללא ספק עיקר מעיקרי תורת משה רבנו עליו השלום. והוא שני לעיקר היחוד. אל תעלה בדעתך דבר אחר. ואברהם אבינו ע"ה החל מפרסם דעה זאת אשר העיין הביאו אליה, ולכן קרא 'בשם ה' אל עולם'. הוא הביע דעה זאת במפורש באומרו 'קונה שמים וארץ'". את הקביעה שעיקר זה הוא שני בחשיבותו לאחר יחוד ה' (שהוא שני להכרה במציאות ה'), אומר הרמב"ם גם שם בפרק לא: "אולי כבר התברר לך הטעם להדגשת מצוות השבת, להיותה בסקילה, לכך שאדון הנביאים הרג בגללה, ולהיותה שלישית למציאות האל ושלילת האמונה בשתי רשויות. שכן האיסור לעבוד את זולתו בא כדי לאשר את הייחוד... לכן הוא ציווה עלינו לכבד את היום הזה כדי שיושרש העיקרון של חידוש העולם ויפורסם במציאות כאשר ישבתו כל האנשים ביום אחד. וכאשר ישאלו מה הטעם לכך, תהיה התשובה: 'כי ששת ימים עשה ה'..."

ובראו אחר ההעדר המוחלט. וזה שתראה שאני טובב סביב עניין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי וביררתי במורה.

והיסוד החמישי - שהוא יתעלה הוא אשר ראוי לעבדו ולרוממו ולפרסם גדולתו ומשמעתו⁸. ואין עושין כן למה שלמטה ממנו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות וכל מה שהורכב מהן, לפי שכולם מוטבעים בפעולותיהם אין להם שלטון ולא בחירה אלא רצונו יתעלה, ואין עושין אותם אמצעים להגיע בהם אליו, אלא כלפיו יתעלה יכוונו המחשבות ויניחו כל מה שזולתו. וזה היסוד החמישי הוא האזהרה על עבודה זרה, ורוב התורה⁹ באה להזהיר על זה.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע יש צורך לקבוע יסודות אמונה? האם אין די בקיום המצוות?
- ✦ מה היחס לדעתך לאדם ששומר את כל המצוות אך אינו מאמין באחד מהיסודות?
- ✦ מדוע חז"ל לא פירטו מעולם יסודות אלו? למה חשוב היה בימי הרמב"ם להגדיר במדויק את יסודות אמונת ישראל?
- ✦ החובה לעבוד רק את ה' ולא את זולתו היא מצווה ולא אמונה. מדוע הרמב"ם כלל זאת ביסודות האמונה? מדוע איסור זה מעגן את היסוד השני? עיין בהל' עבודה זרה פרק א.

הערות - ילמד ענויים דרכו

- 8 אדם יכול להאמין שיש אל אחד ועדיין לעבוד את מי שתחתיו מתוך מחשבה שראוי לעבוד לו ושיש לו כוח להטיב או להרע. ועיין הל' עבודה זרה פרק א.
- 9 עיין מו"נ ג, כט: "כי שורש תורתנו כולה וצירה אשר עליו היא סובבת הוא מחיית אותן דעות מן הלבבות ומחיית אותן עקבות מן המציאות כדי למחותן מן הלבבות... זאת היא הכוונה הראשונה לכל מכלול התורה, כמו שהודיעונו חז"ל בפירושם הנמסר במסורת לדברו יתעלה: 'את כל אשר ציווה ה' אליכם ביד משה - הא למדת שכל המודה בעבודה זרה כופר בכל התורה כולה, וכל הכופר בעבודה זרה מודה בכל התורה כולה'. דע זאת אפוא!"

מסלול 1: יום ב, א אייר	מסלול 3: יום ד, ל ניסן
מסלול 2: יום ג, א אייר	מסלול 4: יום ה, כט ניסן